

UTJECAJ JUSTINIJANOVE REFORME NUŽNOG NASLJEDNOG PRAVA NA SUVREMENO NUŽNO NASLJEDNO PRAVO REPUBLIKE HRVATSKE

Ivan Vidaković
student 5. godine Pravnog fakulteta Osijek
E-mail: ividakovic@outlook.com

Pregledni rad
UDK 34(37):347.65(497.5)
Rad primljen 25. veljače 2019.

Sažetak

Nužno nasljedno pravo u rimskom se pravu razvijalo kao zaštita od moguće zlouporabe slobode oporučivanja. Justinijanova reforma nužnog nasljednog prava uredila je navedeni pravni institut na takav način da je njezin utjecaj vidljiv u suvremenom uređenju nužnog nasljednog prava Republike Hrvatske. Prvi dio rada bit će usmjeren na povijesni pregled razvoja nužnog nasljednog prava u rimskom pravu od trenutka uvođenja navedenog pravnog instituta sve do Justinijanovih reformi. Reformiranje je bilo dugotrajno te je nužno nasljedno pravo znatno mijenjalo svoje uređenje. Upravo zato prvi dio rada analizira povijesni razvoj kako bi se pravni institut nužnog nasljednog prava i njegovo prilagođavanje društvenim potrebama moglo bolje razumjeti.

U drugom dijelu rada analizira se suvremeno pravno uređenje nužnog nasljednog prava u Republici Hrvatskoj. Naglasak razmatranja bit će na onim dijelovima hrvatskog suvremenog nužnog nasljednog prava u kojim se vidi utjecaj Justinijanovih reformi, uzimajući u obzir društvene prilike modernog doba.

Na kraju se iznose zaključna razmatranja glede suvremenog uređenja hrvatskog nužnog nasljednog prava, važnosti navedenih reformi i očekivanih promjena pravnog uređenja nužnog nasljednog prava u budućnosti.

Ključne riječi: *rimsko pravo, Justinijanova reforma, nužno nasljedno pravo, hrvatsko nužno nasljedno pravo*

1. UVODNA RAZMATRANJA

Rimska pravna tradicija ima značajan utjecaj na hrvatsko pravo. Toliko značajan da možemo vidjeti i konkretan utjecaj rimskog prava na suvremeno pravo i nakon proteka vremena od dvije tisuće godina. Takav utjecaj je vidljiv u suvremenom pravnom uređenju instituta nužnog nasljednog prava Republike Hrvatske. Institut nužnog nasljednog prava ima važnu ulogu u društvu uzimajući u obzir da štiti interese najbližih članova obitelji ostavitelja. Da bi se nužnim nasljednim pravom ostvarila njegova primarna funkcija, potrebno je ograničiti slobodu raspolaganja ostavitelja njegovom imovinom što je protivno temeljnim načelima građanskog prava. Ravnoteža između zaštite obitelji i prava na slobodu raspolaganja imovinom problem je današnjeg nužnog nasljednog prava. Postoji velik broj različitih pravnih uređenja i različitih stavova autora o tom pitanju od kojih su neka srodnija našem pravnom krugu.

Rimsko pravo u svojim počecima nije poznavalo institut nužnog nasljednog prava, nego je Zakonikom XII ploča davalo potpunu slobodu raspolaganja vlastitom imovinom. Prvi oblici nužnog nasljednog prava bili su formalnog karaktera u razdobljima starog civilnog prava i pretorskog prava, a tek poslije se razvilo materijalno nužno nasljedno pravo kroz praksu centumvirskog sudišta i Carske konstitucije. Justinijan je svojim reformama ujedinio formalno i materijalno nužno nasljedno pravo što omogućava potpuno ostvarenje svrhe nužnog nasljednog prava. Utjecaj takve reforme vidljiv je i u suvremenom pravu Republike Hrvatske. Uvidom u način razvoja i razloge instituta nužnog nasljednog prava u Rimu jasno možemo vidjeti konkretan učinak na današnje pravo u suvremenim pravnim i društvenim uvjetima što je bitno za bolje razumijevanje buduće reforme.

Suvremeno hrvatsko nužno nasljedno pravo spremno je za reformu. Pravni okvir kojim se uređuje i dalje je pod velikim utjecajem rimskoga prava koje se pokazuje neučinkovitim odgovoriti na suvremene probleme. Najveći problem jest stvarnopravna narav nužnoga dijela koja doista komplicira situaciju nužnog nasljeđivanja, a upravo takva narav bila je i u rimskom pravu. Krug nužnih nasljednika prilagođen je suvremenim uvjetima, kao i pravni instituti zaštite i ostvarenja nužnog nasljednog prava. Obradom navedenih instituta možemo dobiti jasnu sliku pravnog uređenja nužnog nasljednog prava u Republici Hrvatskoj. Takav pregled omogućit će nam uvid u institute koji su oblikovani pod utjecajem rimskog prava, institute koji mogu u današnje vrijeme opstati i vršiti svoju funkciju učinkovito, a također i u institute koji se trebaju mijenjati s obzirom na suvremene zahtjeve prava i društva.

Kako će nužno nasljedno pravo izgledati u budućnosti, pitanje je na koje različiti autori sukladno pravnim sustavima u kojima djeluju, nude različita rješenja. Uzevši u obzir snažan utjecaj Justinijanove reforme koji je posebno vidljiv u stvarnopravnoj naravi nužnoga dijela, smatram da će to biti područje gdje će doći do promjena.

S obzirom na svrhu koja se želi postići nužnim nasljednim pravom pitanje pravnog uređenja ovog instituta od velike je važnosti za cijelo društvo te stoga treba biti oprezan pri njegovu

uređenju i promjeni. Najbolje rješenje promjena koje se opravdano mogu očekivati u budućnosti vidljivo je tek kada uvidimo kako se povijesno razvijao institut nužnog nasljednog prava i kakav je njegov utjecaj na suvremeno nužno nasljedno pravo. Tako ćemo dobiti uvid kako se takav institut prilagođavao svojoj svrsi promjenom društvenih i pravnih prilika i kako ga mi možemo oblikovati u budućnosti da ostvarimo njegovu svrhu, a opet da ne ugrožavamo slobodu oporučnog raspolaganja preko potrebne mjere. Upravo je to cilj ovoga rada.

2. POVIJESNI RAZVOJ NUŽNOG NASLJEDNOG PRAVA U RIMU

2.1. ZAKONIK XII PLOČA

Pojam nužnog nasljeđivanja prava razvijao se tijekom vremena, a njegova pojava veže se uz potpunu slobodu oporučivanja. Temelji za razvoj rimskog prava postavljeni su Zakonikom XII ploča.¹ U kontekstu nužnog nasljednog prava formulacija *uti legassit super pecunia tutelave suae rei, ita ius esto*² ukazuje na to da Zakonik XII ploča nije poznavao nužno nasljedno pravo. Smatra se da je takva formulacija omogućila apsolutnu slobodu oporučivanja koja je mogla dovesti do zlouporabe što je uzrokovalo uvođenje nužnog nasljednog prava kao sredstva zaštite interesa najbliže obitelji.³

Nužno nasljedno pravo možemo definirati kao skup pravnih pravila kojima se određuje krug osoba kojima je oporučitelj dužan ostaviti određeni dio svoje imovine, odnosno koje imaju pravo na dio ostavine.⁴ Definicija jasno ukazuje da institucija nužnog nasljednog prava ograničava ostavitelja da jednim dijelom ostavine ne može raspolagati, a taj se dio ostavine naziva nužni dio. Drugi dio ostavine naziva se raspoloživi dio i to je onaj dio s ostavine kojim ostavitelj može slobodno raspolagati. Nužno nasljedno pravo u ranijim razdobljima javilo se kao formalno, a tek onda materijalno te su za razumijevanje razvoja bitna obilježja nužnog nasljednog prava u ranijim i kasnijim razdobljima.

2.2. FORMALNO I MATERIJALNO NUŽNO NASLJEDNO PRAVO

2.2.1. Staro civilno pravo

Rimski pravници postavili su ograničenje apsolutne slobode oporučivanja koja je postavljena Zakonikom XII ploča koristeći se rimskim narodnim shvaćanjem. Nužno nasljedno pravo razvija se na temelju misli da otac obitelji na osnovi očinske vlasti može oduzeti

¹ Romac, Ante, Zakonik dvanaest ploča, *Latina et Graeca*, Zagreb, 1994., str. 7.

² Onako kako *pater familias* odredi o svojoj imovini i tutorstvu, tako neka bude pravo.

³ Horvat, Marijan, Rimsko pravo, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2002., str. 410.

⁴ Klarić, Petar; Vedriš, Martin, Gradansko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2014., str. 752.

djeci njihovo pravo na imovinu. To se oduzimanje svodi na činjenicu da ih ima pravo razbaštiniti ili da im može nasljedstvo ograničiti na neznatan dio, ali postavljaju zahtjev da on mora upotrijebiti ovlast svoje očinske vlasti.⁵

Iz tog shvaćanja rimskih pravika u starom civilnom pravu ograničena je oporučna sloboda tako da se postavio zahtjev da svi *sui heredes*⁶ i *postumi*⁷ moraju biti u oporuci imenovani za nasljednika ili moraju biti izričito razbaštiniti. Ostavitelj je mogao iznaslijediti bilo kojeg od svojih srodnika bez obveze navođenja razloga. Sin je morao biti iznasljeđen pojedinačno izjavom navodeći njegovo ime „Neka moj sin Ticije bude lišen nasljeđa“ ili izjavom bez navođenja njegova imena: „Neka moj sin bude lišen nasljeđa.“ Za sve ostale bila je dostatna opća formulacija „Svi ostali neka budu lišeni nasljeđa.“⁸ Nužnost pridržavanja ovih pravila je i razlog zašto se naziva formalno nužno nasljedno pravo jer je određena forma u obliku traženih izjava bila nužna za valjanost iznasljeđivanja ili imenovanje nasljednika. Nepoštovanje ovih pravila i formalnosti dovodilo je do različitih posljedica u različitim slučajevima. Ako bi sin bio mimoideñ u oporuci, tada bi se smatralo da je takva oporuka ništava i takva situacija bi uzrokovala intestatno nasljeđivanje. Ako bi pak došlo do mimoilaženja ostalih *sui* oporuka bi se ispravljala tako da bi mimoideñi nasljeđivali uz imenovane nasljednike. Kada je za nasljednika bio imenovan jedan *suus heres*,⁹ svako tko je mimoideñ dobio bi jednak dio, a ako je nasljednikom imenovan *extraneus heres*¹⁰ dobili bi svi mimoideñi zajedno polovicu ostavine. Oporuka se poništavala ako bi došlo do rođenja *postumusa*, a on je u oporuci bio mimoideñ. Za takvu posljedicu njegov spol nije bio relevantan.¹¹

2.2.2. Pretorsko pravo

Najveća promjena uvedena Pretorskim ediktom jest proširenje načela nužnog nasljednog prava na sve *liberi*.¹² Mimoideñi nasljednik koji je prema pretorskom pravu pripadao u *liberi* imao je pravo *bonorum possessionem contra tabulas*,¹³ na temelju kojeg mu

⁵ Baron, Julius, Institucije rimskog prava, Bibliografski zavod d.d., Zagreb, 1925., str. 315.

⁶ To su najbliži agnatski srodnici ostavitelja koji njegovom smrću postaju osobe *sui iuris*.

⁷ Dijete rođeno nakon smrti ostavitelja.

⁸ Romac, Ante, Izvori Rimskog prava, Informator, Zagreb, 1973., str. 497.

⁹ Iz prvog nasljednog reda.

¹⁰ Oni koji nisu u krugu najbližih agnatskih srodnika.

¹¹ Eisner, Bertold; Horvat, Marijan, Rimsko pravo, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948., str. 503.

¹² Svi pripadnici prvog nasljednog reda prema pretorskom pravu, a to su djeca i potomci ostavitelja. Usporedno s prvim nasljednim redom civilnog prava ovdje je krug proširen za emancipiranog sina koji nije bio *suus heres*, ali je imao pravo zahtijeva *bonorum possessionem*. Također se to odnosi na sina ustupljenog na adopciju u slučaju da ga je novi *pater familias* emancipirao.

¹³ Suprotno sadržaju oporuke.

je pripadao onaj dio koji mu pripada kao intestatnom nasljedniku prema pretorskom pravu, odnosno kao da oporuke nije ni bilo. Navedeno pravo ostvarivalo se preko *interdictum gaurum bonorum*. Iz navedenoga jasno proizlazi da pretorska *bonorum possessionem* ne uzrokuje ništavost oporuke, nego poništava oporuku u jednom njezinom dijelu. Oporuka je poništena samo u odnosu na dio kojim su bili oštećeni nasljednici prema pretorskom pravu.¹⁴ Dakle ako ostali dijelovi oporuke nisu bili u opreci s *bonorum possessionem*, oni ostaju na snazi.

Pretorsko pravo uvelo je i izmjenu u pravilima iznasljeđivanja. Sukladno pretorskom pravu svi muški *liberi* morali su biti iznasljeđeni poimenično, čime se formalnost iznasljeđivanja proširila na unuka i druge koji ulaze u *libere*, kako je prethodno navedeno. Imenovani nasljednici i oni koje je ostavitelj mimoišao imali su pravo i dobivali su iz ostavine one nasljedne dijelove koji su im pripadali kao kod intestatnog nasljeđivanja.¹⁵ Pretor je u slučaju mimoilaženja sina koji ulazi u *sui heredes* na isti način kako se postupalo prema *ius civile*, a to je značilo da daje svim *liberi* pa i iznasljeđenima *bonorum possessio ab intestatio*.¹⁶ Važno je naglasiti da se *bonorum possessio* dodjeljivao samo na zahtjev koji se morao postaviti u točno određenim rokovima. Ako se zahtjev ne bi pravodobno istaknuo, odnosno u rokovima koji su propisani, smatra se da je oporuka valjana.

Uzevši u obzir sve navedeno, u razdoblju formalnog nužnog nasljednog prava svrha koja se institutom nužnog nasljednog prava trebala ostvariti, nije se ostvarila. Staro civilno pravo kao ni pretorsko pravo nisu uspjeli ograničiti na pravi način zlouporabu apsolutne slobode oporučivanja. To proizlazi iz činjenice da je ostavitelj mogao bezrazložno iznaslijediti *sui heredes* i *libere*. U odnosu na Zakonik XII ploča i pravno uređenje koje je njime uspostavljeno, vidi se napredak jer ipak pravna uređenja formalnog nužnog nasljednoga prava postavljaju zahtjev ostavitelju da mora paziti na prethodno navedene osobe iako ih, kao što smo već rekli, može bezrazložno iznaslijediti. Prava zaštita, a time i svrha instituta nužnog nasljednog prava u rimskom pravu će se ostvariti tek u kasnijim razdobljima.

2.2.3. Praksa centumvirskog sudišta

Materijalno nužno nasljedno pravo razvija se u praksi i shvaćanjima centumvirskog sudišta i predstavlja napredak u ograničavanju apsolutne slobode oporučnog raspolaganja. Za razliku od formalnog nužnog nasljednog prava, materijalno postavlja zahtjev da ostavitelj određenim osobama mora ostaviti dio svoje imovine. Centumvirsko sudište imalo je sudbenost u nasljednim parnicama.

¹⁴ Romac, Ante, Rimsko pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007., str. 441.

¹⁵ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 11), str. 504.

¹⁶ *Bonorum possessio* se nasljedniku dodjeljuje na temelju pretorskog edikta.

U krug nužnih nasljednika ulaze descendenti i ascendenti, braća, sestre. Polubraća i polusestre po očevoj strani mogu ulaziti u krug nužnih nasljednika samo pod uvjetom da je za nasljednika imenovana nedostojna osoba.¹⁷ Iznaslijeđenje je bilo moguće samo iz opravdanih razloga. Pravno sredstvo kojima su nužni nasljednici mogli tražiti pobijanje oporuke jest *querella inofficiosi testamenti*.¹⁸ U ranijim razdobljima teško je bilo razlučiti kojim srodnicima je bilo dopušteno koristiti se spomenutom tužbom. U kasnijim razdobljima razvilo se shvaćanje da se može koristiti tužbom onaj nužni nasljednik kojem nije ostavljena barem jedna četvrtina onoga što bi dobio da oporuke nema, a taj se dio nazivao *debita portio*.¹⁹ Nije se postavljao uvjet kakva ostavljena četvrtina mora biti. Sukladno tome ona je mogla biti u obliku zapisa ili fideikomisa, ali mogla je i biti ostavljena slobodna od tereta.

Querella inofficiosi testamenti mogla se koristiti tek kada su nasljednici stekli nasljedstvo jer je ona išla protiv oporučno imenovanih nasljednika.²⁰ Uspješnost nužnog nasljednika s navedenom tužbom rezultirala bi njegovim pravom da zatraži osim *debita portio* i ono što bi mu pripalo kao intestatnom nasljedniku. Smatra se da je oporuka ostajala na snazi, odnosno one odredbe koje nisu zadirale u pravo nužnog nasljednika. Ova tužba ima obilježje supsidijarnosti jer se može koristiti tek ako nema nijednog drugog pravnog sredstva kojim bi nužni nasljednik ostvario svoje pravo.²¹ U praksi centuvirskog sudišta nisu taksativno bili navedeni razlozi zbog kojih je netko neopravdano iznaslijeđen pa je sud prema slobodnoj ocjeni odlučivao je li netko neopravdano iznaslijeđen. Teret dokaza bio je na nužnom nasljedniku koji je morao dokazati da je riječ o neopravdanom iznaslijeđivanju, ali je onaj oporučni nasljednik protiv kojeg je *querella inofficiosi testamenti* bila usmjerena imao pravo izvoditi protudokaze kojima bi opravdao postupanje ostavitelja glede iznaslijeđivanja nužnog nasljednika.

Dvije dodatne tužbe uvedene su Carskim konstitucijama s ciljem ostvarivanja potpunije zaštite nužnog nasljednika. *Querella inofficiosae donationis* tužba je koja je omogućavala nužnom nasljedniku da pobija pravne poslove darovanja za vrijeme ostaviteljeva života ako su oni za posljedicu imali smanjenje njegova nužnog dijela. *Querella inofficiosae dotis* pravno je sredstvo nužnog nasljednika kojima je imao pravo pobijati davanje miraza, ako je takvo raspolaganje ostavitelja utjecalo na smanjenje nužnog dijela na koji on ima pravo. Zajedničko je obilježje ovim tužbama da se njima pobijaju raspolaganja

¹⁷ Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko, Rimsko privatno pravo, Naklada Bošković, Split, 2011., str. 302.

¹⁸ Tužba se razvila u praksi centuvirskog sudišta, a proizlazi iz shvaćanja suda o ostaviteljevoj nedostatnoj brizi o njegovim najbližim srodnicima. Time smatra sud da on ne ispunjava svoju moralnu obvezu.

¹⁹ Zakonski dužni dio.

²⁰ Eisner; Horvat, *op. cit.* (bilj. 11), str. 505.

²¹ Horvat, *op. cit.* (bilj. 3), str. 412.

učinjena za života ostavitelja.²² Time je položaj nužnog nasljednika postao jači te je velik napredak učinjen u odnosu na prethodna razdoblja.

2.3. JUSTINIJANOVA REFORMA NUŽNOG NASLJEDNOG PRAVA

Justinijanova reforma nužnog nasljednog prava bila je izuzetno važna za razvoj tog pravnog instituta. *Actio ad supplemendam legitimam*²³ pravno je sredstvo s pomoću kojeg nužni nasljednik ima mogućnost tražiti od oporučnog nasljednika samo dopunu do visine nužnog dijela. Pravni institut *querella inofficiosi testamenti* bio je ograničen samo na slučajeve apsolutnog isključenja nužnog nasljednika.

Novelom 18. iz 536. godine povisio se nužni dio koji je prema izmjeni iznosio jednu polovinu intestatnog dijela, ako bi taj intestatni dio bio manji od jedne četvrtine ostavine. Ako bi intestatni dio bio veći od jedne četvrtine ostavine, tada bi nužni dio iznosio jednu trećinu intestatnog dijela.²⁴

Novela 115. iz 542. godine najveći je Justinijanov zahvat u nužno nasljedno pravo. Ovom Novelom dolazi do spajanja načela formalnog i materijalnog nužnog prava koje rezultira zahtjevom da nužni nasljednici moraju u oporuci biti imenovani nasljednicima. Također, u oporuci im mora biti ostavljen dio nasljedstva.²⁵ Nužni dio je morao biti slobodan, ali mogao je biti ostavljen u bilo kojem obliku, pa i kao darovanje *inter vivos*.²⁶ Prema navedenoj Noveli nužni su nasljednici samo descendenti i ascendenti koji su morali jedni druge međusobno iznaslijediti ili imenovati nasljednicima. Dakle nije bilo dovoljno ostaviti im samo dio. Velika novina koju Novela 115. donosi jest da su taksativno navedeni razlozi zbog kojih se mogao iznaslijediti nužni nasljednik. Isto tako postojali su razlozi koji su omogućavali potomcima da iznaslijede pretke.²⁷ Sud dakle nema više mogućnost arbitrarno prosuđivati o razlozima iznaslijedivanja. Takvi razlozi morali su biti opravdani, a odnosili su se na napad na ostaviteljev život, brigu o njemu, propuštanje da se on otkupi iz zarobljeništva, poduzimanje kaznenih djela protiv cara i dr.²⁸ Tako uređeni sustav iznaslijedivanja zahtijevao je da se u oporuci mora navesti jedan od razloga iznaslijedivanja, previđen Novelom i to izričito. U slučaju da ih negira nužni nasljednik, teret

²² Romac, *op. cit.* (bilj. 14), str. 443.

²³ Tužba za dopunu nužnog dijela.

²⁴ Horvat, *op. cit.* (bilj. 3), str. 413.

²⁵ *Ibid.*

²⁶ Romac, Ante, *loc. cit.* (bilj. 22).

²⁷ Vidi opširnije Klasiček, Dubravka, Nužno nasljedno pravo kao ograničenje slobode oporučnog raspolaganja, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2011., str. 41.

²⁸ Romac, Ante, *loc. cit.* (bilj. 22).

dokazivanja da oni doista postoje jest na oporučno imenovanom nasljedniku. *Querella inofficiosi testamenti* mogla se koristiti, ako je bila riječ o neopravdanom iznesljeđenju nužnog nasljednika ili ako je on bio mimoiden. U slučaju uspjeha ne bi mu pripadao samo nužni dio, nego bi dobio cijeli svoj intestatni nasljedni dio.

Justinijanova reforma uvela je i pravilo poimeničnog nasljeđivanja za sve nasljednike bez obzira na njihov spol kroz sljedeću formulaciju: „Stoga je (ovom konstitucijom) i u pogledu sinova i u pogledu kćeri, te ostalih potomaka koji potječu s muške strane, ne samo za one (već) rođene, nego i za one koji se rađaju nakon smrti ostavioca uvedeno jednostavno i jednako pravo (pravni položaj) zato svi oni, bili najbliži nasljednici (srodnici pod vlašću ostavioca), bilo da su emancipirani, moraju biti poimenično iznasljeđeni te imaju isto pravo (mogućnost) u pogledu pobijanja oporuka svojih roditelja i dobivaju ostavine kao što ga imaju sinovi najbliži nasljednici ili emancipirani, kako već rođeni tako i oni u utrobi.“²⁹

Navedenim reformama Justinijan je spojio formalno i materijalno nasljedno pravo i stvorio jedinstveni pravni institut koji je izvršio utjecaj i na današnje suvremeno nužno nasljedno pravo.³⁰

3. SUVREMENO NUŽNO NASLJEDNO PRAVO REPUBLIKE HRVATSKE

3.1. OPĆENITO O POJMU SUVREMENOG NUŽNOG NASLJEDNOG PRAVA U REPUBLICI HRVATSKOJ

U radu je već spomenuta definicija nužnog nasljednog prava koja se odnosi i na suvremeno nužno nasljedno pravo.³¹ Sukladno odredbama Zakona o nasljeđivanju (dalje u tekstu: ZN) pravo nužnog nasljednika na nužni dio jest nasljedno pravo, a dio koji mu pripada naziva se nužni dio.³² Suvremeno nužno nasljedno pravo ima istu ulogu kao što je imalo i u rimskom pravu, a to je zaštita onih osoba koje ulaze u krug nužnih nasljednika koje prema općem shvaćanju i moralnoj obvezi zbog obiteljske veze u kojoj se nalaze s ostaviteljem ne bi trebale biti bez razloga mimoidene oporučnim raspolaganjem ostavitelja. Naravno to se ne odnosi na slučajeve opravdanog iznasljeđenja koji će detaljnije biti razrađeni poslije u radu. Takva zaštita preko nužnog nasljednog prava zajamčena je normama objektivnog nasljednog prava, ali njihovo pravo na temelju tih normi na nuž-

²⁹ Justinijan, *Institucije*, Latina et Graeca, Zagreb 1994. knj. XXVII, priredio i preveo A. Romac, str. 187.

³⁰ Romac, *loc. cit.* (bilj. 22).

³¹ Vidi *supra*, str. 3.

³² Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015, čl. 70., st. 1.

ni dio je subjektivno pravo.³³ Upravo te norme objektivnog nasljednog prava ovlašćuju nužne nasljednike da postave zahtjev za njihov nužni dio, ali to ne znači da ga oni moraju postaviti jer se nužni dio nikada neće dodijeliti *ex officio*. Neovisno o tome postavili se zahtjev ili ne, nužni nasljednik ne gubi svoj status nasljednika jer on stječe nužno nasljedno pravo u trenutku smrti ostavitelja, a postavljeni zahtjev nije uvjet stjecanja statusa nasljednika. Nužni nasljednici jesu doista nasljednici ostavitelja te imaju položaj njegova univerzalna sukcesora.³⁴

ZN daje slobodu oporučitelju da nužni nasljednik primi svoj nužni dio u stvarima, pravima ili novcu.³⁵ Ako se oporučitelj odluči ostaviti nužnom nasljedniku njegov nužni dio u stvarima, pravima ili novcu, to ne utječe na njegov položaj nasljednika. Kada bude došlo do diobe, to ne znači da je on iznaslijeđen ili mimoiden oporukom, nego da će nužnom nasljedniku na temelju njegova subjektivnog prava na nužni dio koje mu jamče norme objektivnog nasljednog prava dobiti one stvari, prava ili novac koji mu je oporučitelj ostavio oporukom. Smatram da je u ovakvoj suvremenoj odredbi vidljiv utjecaj Justinijanove reforme jer je njegovom reformom bilo dopušteno ostavljanje nužnoga dijela u bilo kojem obliku.³⁶

Valja naglasiti da stroge norme objektivnog prava štite one osobe koje su iznasliježene, a na temelju zakona imale bi pravo naslijediti ostavitelja. Možemo zaključiti da se pravilima nužnog nasljednog prava ne mijenjaju pravila zakonskog nasljeđivanja. Nužno nasljedno pravo smatra se zakonskim nasljednim pravom.

3.2. NUŽNI DIO STVARNOPRAVNE PRIRODE

Nužni dio stvarnopravne prirode proizlazi iz shvaćanja i tradicije rimskoga prava. Uzevši u obzir utjecaj rimskog prava na suvremeno pravo Republike Hrvatske, ne iznenađuje što je takvo uređenje prihvaćeno i kod nas. U pravnoj teoriji postoji i drugo shvaćanje, a to je da je pravo na nužni dio obvezno pravo. S obzirom na to da takva teorija kod nas nije prihvaćena, ovaj se rad time neće baviti.³⁷ Postoje mnogobrojne posljedice prihvaćanja shvaćanja da je nužni dio stvarnopravne prirode.

Takvo shvaćanje ponajprije postavlja zahtjev da se na nužno nasljedno pravo primjenjuju isključivo pravila nasljednog prava. Konkretni učinak jest da se nasljednici dijele u zakonske nasljedne redove, kao i da se primjenjuju načela koja se primjenjuju kod zakon-

³³ Gavella Nikola; Belaj, Vlado, Nasljedno pravo, Narodne novine d.d., Zagreb, 2008., str. 217.

³⁴ Gavella, Nikola, Pravni položaj nasljednika, Znanstvene monografije, Zagreb, Čakovec, 1983., str. 98.

³⁵ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015, čl. 70., st. 4.

³⁶ Vidi *supra*, str. 6.

³⁷ Vidi Klasiček, *op. cit.* (bilj. 27), str. 165.–166.

skog nasljeđivanja.³⁸ Ispunjenjem svih objektivnih normi određenih pretpostavki dolazi do stjecanja nužnog nasljednog prava *ipso iure*. Pretpostavke koje se moraju ispuniti da bi netko mogao steći nužno nasljedno pravo jesu da je osoba nadživjela ostavitelja, da ima sposobnost biti nasljednikom te mora imati pravni temelj za nasljeđivanje ostavitelja kao njegov nužni nasljednik. Taj je temelj dan normama objektivnog nasljednog prava.³⁹ Kao nasljednik može se pojaviti i *nasciturus*, dijete koje je u trenutku otvaranja nasljedstva bilo začeto, ali još nije bilo rođeno pod uvjetom da se rodi živo.⁴⁰

Naš pravni sustav ne postavlja zahtjev da se mora dati izjava o prihvatu nasljedstva. Također nije nužno prema našem pravnom uređenju dati izjavu o odricanju od nasljedstva. Ako se podnosi takva izjava bilo o odricanju ili prihvatu u pisanu obliku, ona mora biti potpisana od strane nasljednika ili njegova zastupnika. Kada se jednom da izjava o prihvatu nasljedstva, nasljednik ga se više nema pravo odreći, a ako se nije dala izjava o odricanju od nasljedstva, smatra se da ta osoba doista želi biti nasljednikom.⁴¹

3.3. NUŽNI NASLJEDNICI

Pravni okvir koji postavlja naš sustav nužnog nasljednog prava razlikuje dvije skupine nužnih nasljednika: apsolutne nužne nasljednike i relativne nužne nasljednike. U kategoriju apsolutnih nužnih nasljednika ulaze potomci umrlog, njegova posvojčad i njihovi potomci te bračni drug ostavitelja, odnosno njegov izvanbračni drug.⁴² Izmjenama Zakona o nasljeđivanju iz 2003. godine roditelji ostavitelja više ne ulaze u kategoriju apsolutnih nužnih nasljednika, nego se smatraju relativnim nužnim nasljednicima. Apsolutni nasljednici svoj zahtjev za nužni dio mogu postaviti na temelju činjenice da su zakonski nasljednici dok kod relativnih nasljednika to nije dostatno. Apsolutnim nužnim nasljednicima sukladno odredbama ZN-a pripada nužni dio koji iznosi jednu polovicu njihova zakonskog dijela.⁴³ U krug relativnih nasljednika ulaze kako je već napomenuto, ostaviteljevi roditelji, posvojitelji i ostali preci. Dvije su temeljne razlike između relativnih i nužnih apsolutnih nasljednika. Prva razlika je u pretpostavkama jer da bi osoba bila u kategoriji relativnog nužnog nasljednika osim što mora biti *in concreto* zakonski nasljednik, ona također mora biti trajno nesposobna za rad te uz to ne smije imati nuž-

³⁸ *Ibid.*, str. 163.

³⁹ Gavella; Belaj, *op.cit.* (bilj. 33), str. 228.

⁴⁰ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015, čl. 124., st. 2.

⁴¹ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015, čl. 220., st. 1.–4.

⁴² Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 33), str. 220.

⁴³ Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015, čl. 70., st. 3.

nih sredstava za život.⁴⁴ Druga razlika je u iznosu nužnoga dijela koji je manji od nužnog dijela koji apsolutni nužni nasljednici imaju pravo tražiti. Nužni dio relativnih nužnih nasljednika iznosi jednu trećinu onoga dijela koji im pripada prema zakonu.⁴⁵

3.4. IZNASLJEĐENJE NUŽNIH NASLJEDNIKA

3.4.1. Isključenje nužnih nasljednika

Iznasljeđenje nužnih nasljednika, sukladno odredbama ZN-a, može biti u dva oblika. Prvi oblik je isključenje nužnih nasljednika. Zakon propisuje više razloga za moguće isključenje nužnih nasljednika od strane ostavitelja. Prvi takav razlog povreda je neke zakonske i moralne obveze koja proizlazi iz obiteljskog odnosa nužnoga nasljednika s ostaviteljem te je na taj način teže ogriješio prema ostavitelju. Drugi razlog je namjerno počinjenje težeg kaznenog djela od strane nužnog nasljednika prema ostavitelju, njegovu bračnom drugu, djetetu ili roditelju. Također ako nužni nasljednik počinji kazneno djelo protiv Republike Hrvatske ili vrijednosti zaštićenih međunarodnim pravom, on može biti isključen iz nužnog nasljedstva. Ostavitelj može i u slučaju da se nužni nasljednik odao neradu i nepoštenom životu isključiti ga iz nasljedstva.⁴⁶

Exhereditatio nota causa predstavlja oblik kazne potencijalnog nužnog nasljednika zbog njegova postupanja. Ako postoji jedan od prethodno navedenih razloga, ostavitelj u oporuci može potpuno ili djelomično isključiti nužnog nasljednika.⁴⁷ Da bi došlo do isključenja nužnog nasljednika, važno je da ostavitelj to učini izričitim očitovanjem volje u oporuci. Valjanost odredbe o isključenju u oporuci ovisi o ispunjenosti triju pretpostavaka: konkretnim navođenjem razloga isključenja u oporuci na jasan i nedvojben način, da taj razlog objektivno postoji i da je riječ o razlogu koji je u ZN-u naveden kao razlog za isključenje nasljednika.⁴⁸ Uzima se u obzir samo onaj razlog koji je u oporuci naveo sam ostavitelj, što znači kada bi i postajao neki drugi razlog, ali on ne bi bio naveden u oporuci, ne bi se moglo isključiti nužnog nasljednika na temelju tog razloga. Također važno za valjanost odredbe o isključenju ima vrijeme utvrđivanja postojanja razloga. Uzima se da je bitno da je razlog za isključenje postojao u trenutku kada je ostavitelj oporučio, a ne kada je umro.

⁴⁴ Csöndes, Mónika; Klasiček, Dubravka, Pravna narav nužnog dijela u hrvatskom i mađarskom nasljednom pravu, Suvremeni pravni izazovi: EU – Mađarska – Hrvatska, 2012., str. 383.

⁴⁵ Zakon o nasljeđivanju, čl. 70., st. 3.

⁴⁶ Zakon o nasljeđivanju, čl. 85., st. 1.–4.

⁴⁷ Zakon o nasljeđivanju, čl. 85., st. 2.

⁴⁸ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 33), str. 225.

Posljedica je potpunog isključenja da takav nasljednik koji je imao pravo na nužni dio gubi nasljedno pravo, odnosno ne može biti nasljednik te se uzima da je umro prije ostavitelja. Ako je djelomično isključen, onda ima pravo na onaj dio nužnog dijela za koji nije iznaslijeđen, a preostali dio će nasljeđivati drugi kao da je opravdano djelomično iznaslijeđeni nužni nasljednik umro prije ostavitelja.⁴⁹

Reforma cara Justinijana prvi put uvodi iznaslijeđivanje nužnih nasljednika na temelju taksativno navedenih razloga te smatram da je upravo ta reforma izvršila utjecaj na suvremeno nužno nasljedno pravo. Arbitrarnost koja je dotad postajala i na temelju koje su sudovi procjenjivali opravdanost razloga za isključenje, u našem pravnom sustavu ne postoji. Kako je prethodno navedeno, čak i da postoje razlozi određeni zakonom, ako nisu izričito navedeni, neće ni biti uzeti u obzir. Također uzmemo li u obzir razloge koji se navode u Justinijanovo vrijeme kao razlog za opravdano iznaslijeđivanje, možemo vidjeti sličnosti s današnjim razlozima, naravno, uzimajući u obzir sve okolnosti onoga doba. Uzmemo li u obzir određene razloge iz Justinijanova doba koji su ipak očekivano sukladno prilikama i pravu onoga doba bili konkretnije određeni, možemo ih podvesti pod razloge za opravdano isključenje nasljednika određene suvremenim hrvatskim zakonodavstvom. Tako pod kategoriju teže povrede zakonskih ili moralnih obveza nužnog nasljednika koje proizlaze iz obiteljskog odnosa možemo podvesti zapuštanje umobolnog ascendentu kako je određeno Justinijanovom reformom. Jedan od razloga takvim rimskim pravnim uređenjima jest ako im rade o glavi, što se može podvesti pod današnju kategoriju kaznenoga djela protiv ostavitelja. To su samo neki od primjera koji ocrtavaju jasan utjecaj Justinijanove reforme nužnog nasljednog prava na suvremeno nužno nasljedno pravo uzimajući u obzir prilike modernog doba.⁵⁰

3.4.2. Lišenje nužnog dijela

Druga vrsta iznaslijeđenja jest *exhereditatio bona mente* koja se razlikuje od isključenja. Za razliku od isključenja, lišenje nije usmjereno na sankcioniranje, nego na zaštitu interesa potomaka lišene osobe. Zakonodavac je postavio jasne pretpostavke koje moraju biti ispunjene da bi došlo do opravdanog lišenja nužnog dijela. Prva pretpostavka koja mora biti ispunjena jest da je onaj koji se lišava nužnog dijela prezadužen ili rasipnik.⁵¹ Pravila nasljednog prava ne postavljaju kriterij za definiranje je li osoba koja se lišava prezadužena ili rasipnik. Ako je aktiva osobe koja se lišava manja od njegove pasive, smatra se

⁴⁹ Jakelić, Dinko, Neka pitanja o isključenju iz nasljedstva nasljednika s pravima na nužni dio, *Odvjetnik*, 2006., 3–4, str. 40.

⁵⁰ Vidi, *supra*, str. 6.

⁵¹ Zakon o nasljeđivanju (pročišćeni tekst zakona, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015), čl. 88., st. 1.

da je on u stanju prezaduženost, dok se rasipnikom smatra osoba koja troši ono što ima nerazumno, olako i nepotrebno na takav način da sklapa poslove koji su štetni za njega, čini nepotrebne izdatke koji prelaze njegove imovinske mogućnosti i na druge načine.⁵²

Druga pretpostavka je na strani osoba u čiju se korist lišenje vrši. Da bi lišenje bilo opravdano, potrebno je da u trenutku otvaranja nasljedstva osoba koja se lišava ima maloljetno dijete ili maloljetnog unuka od prije umrlog djeteta. Druga situacija se odnosi na slučajeve kada je riječ o punoljetnom djetetu ili punoljetnom unuku od prije umrlog djeteta koji su nesposobni za rad i nemaju nužna sredstva za život.⁵³ Iz ove pretpostavke jasno se može vidjeti protekcionistička svrha ovoga instituta koja ga i u vezi s tim pitanjem razlikuje od isključenja. Druga razlika koja je bitna jest da pretpostavke koje su prethodno navedene moraju postojati u trenutku ostaviteljeve smrti, za razliku od pretpostavki za isključenje koje se promatraju u trenutku kada je isključenog nasljednika oporučio ostavitelj. Sličnost koja postoji između ova dva instituta odnosi se na mogućnost djelomičnog lišenja, a u tom bi slučaju djelomično lišeni naslijedio ostavitelja u onom dijelu koji nije lišen. U nekim drugim pravnim sustavima također postoje slični pravni instituti kao što su njemački, francuski, grčki, slovenski, dok mađarski pravni sustav ne poznaje institut lišenja nužnog dijela.⁵⁴

3.5. NUŽNI DIO

3.5.1. Izračunavanje nužnog dijela

Izračunavanje je kompleksna operacija koja će za potrebe ovoga rada biti objašnjenja ukratko. Da bi mogli izračunati nužni dio, potrebna nam je obračunska vrijednost ostavine, a ne čista vrijednost ostavine. U pravilu, obračunska vrijednost ostavine veća je od čiste jer u obračunsku vrijednost ulaze besplatna raspolaganja ostavitelja kojima je on umanjio čistu vrijednost ostavine.

Prvi korak za izračunavanje jest utvrđivanje aktive ostavitelja, a aktiva će biti jednaka vrijednosti stvari i imovinskih prava koja su preostala u imovini.⁵⁵ U aktivu će ući i tražbine, osim onih koje nisu naplative. Vrijednost ostaviteljevih darova odnosi se na njegova besplatna raspolaganja u nečiju korist kada nije imao takvu obvezu uređenu zakonom. Ulazi vrijednost darova koje je ostavitelj ostavio tijekom života nužnom nasljedniku kao i vrijednost onih darova koji su dani drugim osobama besplatnim raspo-

⁵² Vedriš; Klarić, *op. cit.* (bilj 4), str. 760.

⁵³ Zakon o nasljeđivanju (pročišćeni tekst Zakona, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 35/2005, 127/2013, 33/2015), čl. 88., st. 2.

⁵⁴ Klasiček, *op. cit.* (bilj. 27), str. 201.

⁵⁵ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 33), str. 224.

ganjima koji bi se u slučaju povrede prava na nužni dio mogli vratiti. Vrijednost darova učinjenih osobama u posljednjoj godini života ostavitelja koji nisu zakonski nasljednici također se uračunava, dok se manji uobičajeni darovi ne uračunavaju. Također se neće uračunavati vrijednost darova u općekorisne svrhe kao ni oni koji se na temelju zakona ne uračunavaju.⁵⁶

Nakon što se dobije obračunska vrijednost uračunavajući sve navedene vrijednosti odbija se vrijednost pasive koja podrazumijeva negativnu vrijednost ostaviteljevih dugova. Također potrebno je oduzeti vrijednost troškova ostaviteljeva pogreba i popisa te procjene ostavine.⁵⁷ Na takav način dolazi se do obračunske vrijednosti ostavine na temelju koje se onda određuje vrijednost nužnoga dijela. Sve što ostane nakon namirenja nužnih dijelova slobodno je za raspolaganje samom ostavitelju.⁵⁸

3.5.2. Povreda prava na nužni dio

Povreda nužnog dijela u osnovi predstavlja negativnu posljedicu ostaviteljevih besplatnih raspolaganja koja se odražava na veličinu i vrijednost nužnoga dijela koji zakon jamči nužnom nasljedniku. S obzirom na prethodno navedeno možemo promatrati povedu veličine nužnog dijela koja nastaje ako ostavitelj svojom oporukom tako raspolaze imovinom da nužnom nasljedniku ne ostaje onaj dio koji mu pripada. Glede vrijednosti povreda se sastoji u tome da unatoč onome što mu je ostavljeno oporukom i u obliku dara koji se uračunava, njihova zajednička vrijednost nije jednaka niti veća od vrijednosti nužnog dijela koji mu zakon jamči kao nužnom nasljedniku. Kao što je navedeno, ostavitelj može ostaviti nužnom nasljedniku njegov dio u stvarima, pravima ili novcu pa i u obliku zapisa.⁵⁹ Dođe li do takve situacije, a vrijednost onoga što mu je ostavljeno oporukom nije manja od nužnog dijela koji mu pripada, smatra se da nema povrede prava na nužni dio.

3.5.3. Umanjenje oporučnih raspolaganja – redukcija oporuke

Kao oblik zaštite nužnog nasljednika predviđena je redukcija oporuke. Ako se na neki od spomenutih načina povredi nužni dio, nužni nasljednik može pobijati oporuku u onom obujmu koji je potreban da bi on uspio dobiti cjelokupan nužni dio koji mu pripada. Takav oblik zaštite ostvaruje se postavljanjem zahtjeva kojim traži da se utvrdi da je doista njegovo pravo na nužni dio povrijeđeno i u skladu s time da se ponište oporučna raspo-

⁵⁶ Zakon o nasljeđivanju, čl. 71.

⁵⁷ Zakon o nasljeđivanju, čl. 71., st. 1., alineja 2.

⁵⁸ Vedriš; Klarić, *op. cit.* (bilj. 4), str. 755.

⁵⁹ Vidi *supra*, str. 6.

laganja, ali samo u onom opsegu koji je potreban da bi on mogao dobiti potpuno vrijednost svoga nužnoga dijela. U pravilu se ostvaruje u ostavinskom postupku, a iznimka je da se ostvaruje u parnici.⁶⁰ Pravo pobijanja oporučnih raspolaganja zastarijeva u roku od tri godine od proglašenja oporuke. Pod pretpostavkom da je nužni nasljednik prije svoje smrti već postavio zahtjev za nužni dio, pravo pobijanja oporuke je također i nasljeđivo.⁶¹

Hoće li doći do umanjenja oporučnog raspolaganja, ovisi isključivo o zahtjevu nužnog nasljednika jer sud ne pazi *ex officio*, ali ako takav zahtjev bude postavljen, tada nužni nasljednik ne može odlučivati kako će se odvijati umanjenje jer je to previđeno odredbama zakona. Prvo se umanjuju oporučna raspolaganja, a ako se ni takvim umanjenjem ne može namiriti potpuna vrijednost nužnoga dijela, onda će se vraćati darovi.⁶² Nastavno na utjecaj nakon postavljanja takvog zahtjeva nužnog nasljednika, propisuje se da se raspolaganja oporukom umanjuju u istom omjeru neovisno o njihovoj naravi i njihovu opsegu i neovisno nalaze li se u jednoj ili više oporuka, ako iz oporuke ne proizlazi što drugo.⁶³ Formulacija *ako iz oporuke ne proizlazi što drugo* omogućava dispozitivnost ostavitelja i njegovu mogućnost utjecaja na umanjenje oporuke. Ako bi oporučitelj privilegirao određeni zapis te naveo u oporuci da se on treba ispuniti prije drugih, poštovat će se i njegova volja u slučaju umanjenja. Stoga samo ako to bude nužno za dopunu potpune vrijednosti nužnoga dijela jer vrijednost umanjenih zapisa nije dostatna, onda će se umanjiti i vrijednost takvoga zapisa koji je privilegirani voljom oporučitelja.⁶⁴

Suvremeno pravo, u odnosu na rimsku *querella inofficiosi testamenti*, drukčije je uredilo redukciju oporuke. Smatram da je ovakva izmjena redukcije oporuke bila nužna s obzirom na prilike suvremenog prava koje su to zahtijevale, ali ipak se vidi utjecaj rimskog prava. Razlika je u tome što u današnje vrijeme nasljednik ne može dobiti sve što mu pripada na temelju zakona, nego samo nužni dio koji mu zakon jamči. Kao i u Justinijanovo doba mora se podnijeti zahtjev, odnosno mora se upotrijebiti sredstvo, dakle neće se paziti *ex officio*. Mogu se vidjeti sličnosti između mimoilaženja u Justinijanova doba i povrede veličine nužnoga dijela koja se može sastojati u tome da ostavitelj ništa ne ostavi nužnom nasljedniku. Justinijanova *actio ad supplendam legitimam* koja je uređivala mogućnost postavljanja zahtjeva za dopunu u slučajevima kada je ipak nešto bilo ostavljeno nužnom nasljedniku, možemo promatrati kao implementiranu u suvremeni zahtjev za redukciju oporuke radi pojednostavljenja. Pravnim uređenjem koje je postavio naš pravni sustav uspostavlja se rješenje na temelju kojeg se zahtjevom za redukcijom oporuke traži dopuna do potpune vrijednosti nužnog nasljednog dijela kada je povrije-

⁶⁰ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 33), str. 233.

⁶¹ Vedriš; Klarić, *op. cit.* (bilj. 4), str. 758.

⁶² Zakon o nasljeđivanju, članak 78.

⁶³ Zakon o nasljeđivanju, čl. 79., st. 1.

⁶⁴ Zakon o nasljeđivanju, čl. 79., st. 2.

dena veličina i visina koja može podrazumijevati potpuno mimoilaženje ili nedostatnu vrijednost ostavljenog gdje je potrebna dopuna do potpune vrijednosti nužnog dijela.

Smatram da je takvo uređenje oblikovano pod utjecajem *querrella inofficiosi testamenti* i *actio ad supplendam legitimam* koji su prilagođeni suvremenim pravnim zahtjevima te spojeni u jedan zahtjev koji je dostatan.⁶⁵

3.5.4. Pravo na vraćanje darova

Pravo na vraćanje darova može se shvatiti kao supsidijarno pravno sredstvo koje se koristi onda kada ni umanjenje oporučnog raspolaganja nije dostatno za uklanjanje povrede nužnoga dijela. Konkretna posljedica koja iz toga proizlazi jest mogućnost uspješnog isticanja prigovora obdarenika. Nužni nasljednik kako bi dobio punu vrijednost svog nužnoga dijela ima pravo pobijati besplatna raspolaganja ostavitelja kako oporukom tako i ona učinjena nekim drugim pravnim poslovima.⁶⁶ Neće svi darovi dolaziti u obzir za vraćanje, nego samo oni koji ulaze u vrijednost ostavinske aktive. Nema vremenskog ograničenja za vraćanje darova koje je ostavitelj besplatnim raspolaganjem učinio svojim zakonskim nasljednicima. Povrat darova koji su učinjeni trećim osobama nužni nasljednik može tražiti ako su oni učinjeni u razdoblju od godine dana prije trenutka ostaviteljeve smrti.⁶⁷

Vraćanje dara nužni nasljednik ostvaruje postavljajući takav zahtjev prema obdareniku kao osobi u čiju je korist ostavitelj raspolagao.⁶⁸ Zastarni rok ovog prava iznosi tri godine, a računa se od ostaviteljeve smrti za razliku od zastarnog roka redukcije oporuke koji se računa od proglašenja oporuke.

ZN određuje redoslijed vraćanja darova. Vraća se prvo onaj dar koji je posljednji učinjen, a ako to pak ne bi bilo dovoljno za otklanjanje povrede prava na nužni dio, onda bi se vraćao drugi dar koji je učinjen neposredno prije onoga koji je vraćen i prema navedenom načelu vraćali bi se darovi sve dok ne dođe do potpunog otklanjanja povreda prava na nužni dio. Darovi koji su učinjeni istodobno, vraćaju se u razmjernim dijelovima.⁶⁹ Predmnijeva se poštenje obdarenika protiv kojeg je usmjeren zahtjev za vraćanjem dara, a svaka suprotna tvrdnja mora biti dokazana od strane osobe koja tvrdi da to nije tako.

⁶⁵ Vidi *supra* str. 6.

⁶⁶ Gavella; Belaj, *op. cit.* (bilj. 33), str. 234.

⁶⁷ Zakon o nasljeđivanju, čl. 71., st. 1., alineja 3.

⁶⁸ Ako se takav zahtjev postavlja obdareniku, koji je ujedno i ostaviteljev nasljednik, on će se ostvarivati u ostavinskom postupku, dok se u drugim slučajevima takav zahtjev redovito postavlja u obliku tužbe i ostvaruje u parničnom postupku.

⁶⁹ Zakon o nasljeđivanju, čl. 81., st. 1. i 2.

4. BUDUĆE NUŽNO NASLJEDNO PRAVO REPUBLIKE HRVATSKE

Povijesni pregled nam je dao jasan uvid zašto je nastalo nužno nasljedno pravo i kako se ono razvijalo u rimskom razdoblju. Uvidom u suvremeno pravno uređenje nužnog nasljednog prava u Republici Hrvatskoj lako se primjećuje način prilagodbe nužnog nasljednog prava suvremenim potrebama prava i društva, ali i utjecaj rimskoga prava, posebno Justinijanovih reformi koje su spojile formalno i materijalno nužno nasljedno pravo. S obzirom na sve prethodno izneseno nameće se samo po sebi pitanje što možemo očekivati glede pravnog uređenja nužnog nasljednog prava u budućnosti u Republici Hrvatskoj.

Nužno nasljedno pravo je, kao način ograničavanja slobode oporučivanja, prilično strogo i snažno u našem pravnom uređenju. Činjenica je da poredbenim pregledom drugih pravnih sustava bliskih pravnih krugova možemo vidjeti da svi poznaju neki oblik ograničavanja slobode oporučnog raspolaganja, samo neki u blažoj, a neki u striktnijoj varijanti.⁷⁰ Postavlja se pitanje treba li takav zahtjev mijenjati i ako se mijenja, koji bi bio najbolji način.

Uzevši u obzir čitav niz različitih situacija koje se mogu pojaviti glede nasljeđivanja i nužnog nasljednog prava, možemo zaključiti da je u današnje vrijeme potrebna fleksibilnost navedenog instituta. Pregled našeg pravnog sustava i utjecaj rimskog prava iz kojeg potječe razlog nastanka instituta ukazuje na priličnu strogost što ukazuje na potrebu fleksibilnijeg nužnog nasljednog prava. Upravo je ta fleksibilnost vidljiva u reformama određenih europskih zemalja koje su zadovoljne provedenim.⁷¹

Za potrebe ovoga rada neće biti obrađene sve ideje o načinima reformiranja nužnog nasljednog prava budući da su mnogobrojne. Također prijedlozi promjena ovisni su i o pravnim sustavima u kojima autori djeluju. Ideje autora mogu se svesti na neke umjerenije koje bi zadržale pravo na nužni dio uz određene promjene i prilagodbe te na one nešto radikalnije koje se sastoje u ukidanju nužnog dijela te uvođenja nekih drugih oblika ograničenja nužnog nasljednog prava.⁷²

4.1. PRELAZAK NA OBVEZNOPRAVNU NARAV NUŽNOG DIJELA

Ranije u radu je pokazana mogućnost uređivanja pravne naravi nužnog dijela kao stvarnopravne i obveznopravne.⁷³ Naš zakonodavac odlučio se za stvarnopravno uređenje nuž-

⁷⁰ Vidi više Klasiček, *op. cit.* (bilj. 27), str. 241.–243.

⁷¹ Csöndes; Klasiček, *op. cit.* (bilj. 44), str. 396.–397.

⁷² Klasiček, *op. cit.* (bilj. 27), str. 247.

⁷³ Vidi *supra*, str. 7., 8.

nog dijela što i nije iznenađujuće s obzirom na utjecaj rimskoga prava. Ipak s obzirom na prethodno navedene razloge slažem se s idejom prelaska na obveznopravnu narav nužnog dijela kao najbolje rješenje koje bi omogućilo veću fleksibilnost nužnog nasljednog prava, a isto tako time bi Republika Hrvatska ušla u krug europskih zemalja koje su to učinile.⁷⁴

Radi boljeg shvaćanja podupiranja ovakve promjene potrebno je objasniti koje bi to prednosti nastale prelaskom na takvo pravno uređenje. Temeljna je razlika u položaju nasljednika koja bi se ovakvom promjenom zapravo smatrao vjerovnikom, a ne nasljednikom. On u trenutku smrti ostavitelja ne stječe stvarno pravo *ipso iure* nad onime čime je raspolagao ostavitelj, nego stječe pravo na obveznopravni zahtjev kojim traži isplatu određene svote novca. Pravo na takav zahtjev stječe u slučaju povrede prava na nužni dio koji će biti usmjeren prema oporučnim nasljednicima ili supsidijarno prema obdareniku. Prednost ovakvog uređenja jest što se uz poštovanje oporučnog raspolaganja opet osigurava ispunjenje prava na nužni dio. Za razliku od stvarnopravnog uređenja kakvo imamo u našem sustavu, ovakva promjena dovela bi do toga da bi nužni nasljednik imao pravo zahtijevati da mu se isplati u novcu vrijednost njegova nužnog dijela. Zaključak koji možemo izvući da bi se na takav način poštovala volja ostavitelja izražena oporukom, a opet nužni nasljednik mogao bi ostvariti svoje pravo na nužni nasljedni dio.⁷⁵ Zbog svega navedenog postoji prednost koja se odnosi na oporučne nasljednike i obdarenike koji imaju mogućnost sačuvati ono što su dobili oporučnim raspolaganjem ostavitelja ili besplatnim raspolaganjima tijekom života. Smatram da bi novac na koji bi imali pravo imao pozitivniji učinak za nužnog nasljednika uzevši u obzir cilj instituta. Postoje i rješenja koja dopuštaju da u određenim slučajevima ipak dolazi do dijeljenja ostavine oporučnih nasljednika i obdarenika s nužnim nasljednicima, ali su to iznimke u tim pravnim sustavima.⁷⁶ Smatram da je ovo najbolje rješenje za buduće uređenje nužnog nasljednog prava u Republici Hrvatskoj na temelju navedenih razloga kao i iskustva država koji su takvu promjenu provele.

4.2. DRUGA MOGUĆA RJEŠENJA

Postoje i druga rješenja koja predviđaju različiti autori, ali kao što je već napomenuto, to naravno, ovisi i o pravnim sustavima u kojima djeluju. Činjenica jest da postoji konsenzus autora o tome da pravna pravila nužnog nasljednog prava ne bi trebala biti striktnija. Postoje autori koji smatraju da bi bilo dobro da krug nužnih nasljednika čine osobe koje ovise o tuđoj brizi, odnosno brizi ostavitelja kao maloljetna djeca i bračni drugovi. U biti riječ je o onima koji nemaju sredstava za život, a nisu sposobni za rad.

⁷⁴ Csöndes; Klasiček, *loc. cit.* (bilj. 71).

⁷⁵ Klasiček, *op. cit.* (bilj. 27), str. 256.

⁷⁶ Csöndes; Klasiček, *op. cit.* (bilj. 44), str. 396.

Postoje i teorije koje smatraju da bi pretpostavke za ulazak u krug nužnih nasljednika trebale biti potreba nužnih nasljednika, ali isto tako da oni moraju dati određeni doprinos imovini ostavitelja. Određeni autori smatraju da *common law* sustav ima dobro rješenje koje bi se moglo primijeniti u državama kontinentalnoeuropskog pravnog kruga. Svjesni različitosti između tih pravnih sustava oni ne predlažu da se doslovno implementiraju njihova rješenja, nego da se ona uzmu kao uzor za fleksibilnije nužno nasljedno pravo.

Sve navedene teorije detaljnije su razrađene od različitih autora i one imaju svoje prednosti i nedostatke. Sukladno svim razlozima koji su navedeni, smatram da je najprikladniji način za izmjenu nužnog nasljednog prava prelazak s nasljednopravne, tj. stvarnopravne naravi na obveznopravnu narav nužnog dijela.

5. ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Rimsko pravo je razvilo nužno nasljeđivanje kao oblik zaštite interesa bližih članova obitelji. Takva svrha mogla se učinkovito ostvarivati tek Justinijanovom reformom nužnog nasljednog prava. Utjecaj koji je ona izvršila na suvremeno nužno nasljedno pravo vidljiv je kod različitih instituta kao kod zaštite od povrede, iznasljeđenja, a posebno kod pravne prirode nužnoga dijela. Takav utjecaj je uzrokovao prilično striktna pravila nužnog nasljednog prava u Republici Hrvatskoj. Upravo je takva striktnost također pokazatelj utjecanja Justinijanovih reformi nužnog nasljednog prava. To ne znači da Justinijan svojim reformama nije dao doprinos koji je imao važnu ulogu i još uvijek ima, ali za učinkovitija rješenja koja su nužna s obzirom na razvoj prava i društva nužan je odmak od rimskog uređenja i praćenje trendova drugih europskih država. Tek će se na taj način uspjeti ostvariti potpuna svrha nužnog nasljednog prava.

Stvarnopravna priroda nužnog dijela nije više dostatna s obzirom na suvremene društvene i pravne uvjete. Postoje bolji načini da se ostvari svrha nužnog nasljedno prava, a da se uz to više poštuje oporučno raspolaganje ostavitelja. Prelazak sa stvarnopravne na obveznopravnu narav nužnoga dijela smatram najboljim rješenjem. Na takav bi način osigurao nužnim nasljednicima da mogu ostvariti pravo na nužni dio koji bi dobili u pravilu u novcu, što znači da bi oporučni nasljednici i obdarenici mogli zadržati ono što im je oporukom ili drugim besplatnim raspolaganjem ostavitelj namjerio. Ovakvo je rješenje postignuto i u drugim europskim zemljama čiji su pravni krugovi slični našima. Zadovoljstvo rezultata prelaskom sa stvarnopravnog na obveznopravnu narav nužnoga dijela trebalo bi biti potvrda zaključka da je to uistinu najbolji način za provođenje sad već i nužne reforme. Ne treba se zavaravati pa smatrati ovakvu ideju jednostavnom za provođenje. Takva reforma je opsežna i zahtijeva puno pripreme, ali zadovoljstvo drugih zemalja pokazuje isplativost takve reforme.

Određeni autori predlažu i druga rješenja. Takva rješenja manje odgovaraju našem pravnom sustavu, a to se posebno odnosi na ona rješenja koja podrazumijevaju preuzimanje i oblikovanje instituta *common law* sustava. Smatram da bi mnogo teže bilo provesti

takav prijedlog i da nema potrebe kada postoje već učinkovita rješenja u kontinentalno-europskom pravnom krugu. Unutar nama srodnih pravnih krugova postoje ideje ukidanja nužnog nasljednog prava, ali smatram takve ideje radikalnijima jer bi dovele do istog učinka kao i prelazak sa stvarnopravne na obveznopravnu narav nužnog dijela uz veće zahvate u postojeću pravnu strukturu nužnog nasljednog prava. Smatram da bi trebalo uzeti u obzir i ideje pojedinih autora koji se odnose na krug potencijalnih nužnih nasljednika. Prijedlozi tih autora krug nužnih nasljednika ograničavaju na one osobe koje ovise o brizi ostavitelja ili nisu sposobne za rad, a nemaju dovoljno sredstava za život. Takva promjena bi omogućila potpunije ostvarenje svrhe nužnog nasljednog prava.

POPIS LITERATURE

Knjige:

1. Baron, Julius, Institucije rimskog prava, Bibliografski zavod d.d., Zagreb, 1925.
2. Eisner, Bertold; Horvat, Marijan, Rimsko pravo, Nakladni zavod Hrvatske, Zagreb, 1948.
3. Gavella, Nikola; Belaj, Vlado, Nasljedno pravo, Narodne novine d.d., Zagreb, 2008.
4. Gavella, Nikola, Pravni položaj nasljednika, Znanstvene monografije, Zagreb, Čakovec, 1983.
5. Horvat, Marijan, Rimsko pravo, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2002.
6. Justinijan, Institucije, Latina et Graeca, Zagreb 1994. knj. XXVII, priredio i preveo A. Romac.
7. Klarić, Petar; Vedriš, Martin, Gradansko pravo, Narodne novine, Zagreb, 2014.
8. Klasiček, Dubravka, Nužno nasljedno pravo kao ograničenje slobode oporučnog raspolaganja, Pravni fakultet Zagreb, Zagreb, 2011.
9. Petrak, Marko, Rimski pravna tradicija i hrvatska pravna kultura, Politička kultura, Zagreb, 2015.
10. Romac, Ante, Izvori Rimskog prava, Informator, Zagreb, 1973.
11. Romac, Ante, Rimsko pravo, Pravni fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2007.
12. Šarac, Mirela; Lučić, Zdravko, Rimsko privatno pravo, Naklada Bošković, Split, 2011.

Članci:

1. Csöndes, Mónika; Klasiček, Dubravka, Pravna narav nužnog dijela u hrvatskom i mađarskom nasljednom pravu, Suvremeni pravni izazovi: EU – Mađarska – Hrvatska, Osijek, Pečuh, 2012., str. 379.–397.

2. Gavella, Nikola, Gradansko pravo u Hrvatskoj i kontinentalno-europski pravni krug – u povodu 140. godišnjice stupanja na snagu OGZ u Hrvatskoj, Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu, 43 (1993), 4, str. 335.–375.
3. Jakelić, Dinko, Neka pitanja o isključenju iz nasljedstva nasljednika s pravima na nužni dio, Odvjetnik, časopis Hrvatske odvjetničke komore, 97, 3–4/2006., str. 36.–41.

Izvori prava:

1. Zakon o nasljeđivanju, Narodne novine, broj 48/2003, 163/2003, 127/2013, 33/2015.

THE EFFECT OF THE JUSTINIANIC REFORM OF FORCED HEIR INHERITANCE LAW ON MODERN FORCED HEIR INHERITANCE LAW OF THE REPUBLIC OF CROATIA

Abstract

Forced heir inheritance law was developed in Roman law as protection against a possible abuse of the freedom to make a will. The Justinianic reform of forced heir inheritance law regulated the said legal institute in such a way that its influence is evident in contemporary forced heir inheritance law of the Republic of Croatia. The first part of the paper focuses on a historical review of the development of forced heir inheritance law in Roman law from the introduction of the said legal institute to Justinianic reforms. Reforms were made over a long period of time, changing forced heir inheritance law significantly. The first part of the paper analyzes historical development so that the legal institute of forced heir inheritance law and its adaptation to social needs can be better understood.

The second part of the paper analyzes the contemporary legal arrangement of forced heir inheritance law in the Republic of Croatia. The discussion is focused on those parts of Croatian contemporary forced heir inheritance law that show the influence of Justinianic reforms, taking into account social circumstances of the modern era.

The final part of the paper gives concluding remarks in relation to the contemporary arrangement of Croatian forced heir inheritance law, the importance of the reforms presented in the paper and the expected changes in the legal arrangement of forced heir inheritance law in the future.

Keywords: Roman law, Justinianic reform, forced heir inheritance law, forced heir inheritance law of the Republic of Croatia